

Det europæiske monarkis grundlag

AF VINCENT GABRIELSEN

Omtrent tyve år efter Alexander den Stores død (i 323 f.v.t.) antog hans generaler kongetitlen. Kort derefter delte de, pga. fravær af en legitim arving, hans enorme rige iblandt sig. Antigonos, grundlæggeren af Antigonider-dynastiet, fik Makedonien og en del af Grækenland; Seleukos, grundlæggeren af Seleukider-dynastiet, fik Asien; og Ptolemaios, grundlæggeren af Ptolemæer-dynastiet, fik Ægypten og en del af Syrien. Senere kom der nogle få, mindre riger til, bl.a. Pergamon i Lilleasien, som tilhørte Attalider-dynastiet. Denne nye verden, som strakte sig fra Middelhavet til datidens Indien, bliver af moderne forskere benævnt den *hellenistiske* verden;¹ den *hellenistiske* periode er således betegnelsen for de tre århundreder, som fulgte efter Alexanders død. Ordet *hellenistisk* (som er forskelligt fra *hellensk*, »græsk«) sigter til at græsk kultur og græsk sprog lå som et lag fernis over mange forskelligartede lokale kulturer og sprog i hele denne verden. Med tiden kom disse hellenistiske riger dog et efter et under romersk herredømme. Skæbnen for det sidste af dem, Ægypten, blev forsejlet i slaget ved Actium (31 f.v.t.), da dronning Kleopatra d. VII og hendes hjertenskær og allierede Marcus Antonius led et knusende nederlag til Octavian, den kommende kejser Augustus.

I hellenistisk tid fremstod monarkiet imidlertid ubestrideligt som den dominerende styreform. Men ikke nok med det: Ved at absorbere, omforme og blande elementer fra forskellige traditioner—nærorientalske, græsk-makedonske, ægyptiske—frembragte det hellenistiske monarki et helt nyt institutionelt paradigme, som romerne overtog og videreudviklede i de næste fem hundrede år, for dernæst at overdrage det til deres efterfølgere på europæisk grund. Som vi skal se, har f.eks. betegnelsen »Solkongen«, såvel som forestillingen om monarken som værende i centrum af universet og den kosmiske orden, rødder i det hellenistiske monarki, *basileia*. Samme ord, *basileia*, vil i det følgende blive anvendt om monarkiet som institution og om konge/dronningeværdigheden.

Til en vis grad er den store opmærksomhed, som Alexander den Store får i forskningen, velbegrundet. Fænomenet kaldet *imitatio Alexandrii* er dokumenteret allerede i antikken, og udtrykker anskuelsen af

Alexander som en efterligningsværdig, ikonisk skikkelse.² Da Kejser Augustus under sit besøg ved Alexanders grav i Alexandria blev spurgt, om han også ville se de ptolemæiske kongers grave, svarede han, at han »havde villet se en *konge*, ikke nogle døde mennesker«. ³ Men i modsætning til de sparsomme (og ofte stærkt myteprægede) kilder til Alexanders korte regeringstid,⁴ giver det langt mere omfattende, detaljerede og pålidelige kildemateriale til hans efterfølgere et bedre indblik i disses statsstyre. Især i de aspekter der vil blive omtalt nærmere i dette kapitel: Nemlig det hellenistiske monarkis karakter og ideologi og samspillet mellem de faktorer, der kom til at give institutionen dens særegne form.⁵

Men først skal kort nævnes nogle væsentlige træk.

* * *

I lighed med Alexander betragtede hver af hans efterfølgere sit kongerige som »spyd-vundet territorium«. Derved blev det fremhævet, at riget var monarkens personlige erobring og ejendom, men tillige at personlige militære evner stod centralt i definitionen af *basileia*. »Det er hverken herkomst eller legitimitet som gør individer berettiget til monarkiet, men evnen til at lede en hær og til at regere kompetent«, lyder definitionen på monarkiet i et byzantinsk leksikon, der bygger på antikke kilder.⁶ På mønter og i anden billedkunst afbildes monarken derfor hyppigt som en soldat iført den makedonske militære uniform,⁷ og mindre hyppigt som en regent iført diadem, scepter, signetring og purpurkåbe—ptolemæerne fulgte dog lokal ægyptisk regentskik ved at efterligne faraoerne i deres påklædning. Almindeligvis deltog monarken personligt i kaphandlingerne, og når jagt fremstår som en yndlingssport, er det fordi den ansås som ideel til erhvervelse af krigskunstens egenskaber: Fysisk styrke, taktisk snilde eller list og mod.⁸ »Hvor mange krigsgskibe er min tilstedeværelse værd«, spurgte makedonerkongen Antigonos d. II Gonatas, da han inden et søslag fik at vide, at hans flåde var i undertal;⁹ hermed antydede han den virkning, monarkens personlige tilstedeværelse typisk havde såvel på fjendens som på egne mænds moral. Vi kender ikke til

afbildninger af kvindelige regenter i krigsdragt; men vi kender til tilfælde, hvor dronninger (eller rettere royale kvinder) anstiftede krige,¹⁰ anførte en hær og var tilstede på slagmarken.¹¹

Hæren udgjorde følgelig et lige så vigtigt regeringsinstrument og fundament for monarkiet som regentens venner (*philoï*), dvs. hoffet. Officielle dokumenter benævner ofte »regenten, hæren og vennerne« (i den rækkefølge) som en uadskillelig treenighed. Hofmedlemmerne—statssekretæren, finansministeren, storviziren (eller statsministeren), kammerherren i spidsen for hoffet og livvagten o.a.—blev rekrutteret fra nær og fjern og primært pga. deres personlige ekspertise og meritter. Grækere og makedoner var dog i overtal. I løbet af 200-tallet tenderer gruppen af vennerne i alle rigerne til at blive større og mere differentieret: Rangstigen starter med »venner« og fortsætter opad med »første venner«, »ærede venner«, »første og mest ærede venner«, etc. Ovenover dem alle stod gruppen af (fiktive) slægtninge, som talte regentens »plejefædre« (eller »tutorer«) og »medelever«. Forestillingen, ikke kun om hoffet men om hele riget som et fasttømret og harmonisk fællesskab, bliver altså skabt ved at fremstille det som en *familie*, hvis overhovede var regenten—en måde at skabe nationalfølelse på, i tiden før nationalstatens fremkomst.

Sikring af en jævn succession fra den ene regent til den næste, og dermed sikring af dynastiets opretholdelse, udgjorde baggrunden for den sædvane, der var gældende i samtlige riger, nemlig at den siddende regent regerede sammen med tronfølgeren, typisk den ældste søn. Hvor stor frihed til selvstændig handling—og ansvar— »lærling-medregenten« kunne betros, illustreres bl.a. af det fint koordinerede parløb, som Antigonos d. I af Makedonien og hans søn Demetrios d. I lagde for dagen under deres forsøg på sidst i 300-tallet at begrænse hovedrivalen Ptolemaios d. I. Dynastiske hensyn synes også at have ligget til grund for broder-søster ægteskaberne, en anden form for medregentskab der praktiseredes alene af ptolemæerne. Derved videreførte de en ægyptisk tradition, som grækerne efterhånden lærte at tolerere.¹² Ptolemaios d. II (283-246) og hans søster Arsinoe d. I var de første til at indgå et sådant ægteskab. Kleopatra d. II (170-145) var først gift med sin ældste bror Ptolemaios d. VI, og dernæst med sin yngre bror Ptolemaios d. VII Euergetes d. II, som samtidig var gift med sin søster-hustrus datter (altså sin niece) Kleopatra d. III. Dette er imidlertid et ekstremt tilfælde. En anden praksis, som også tjente til at konsolidere dynastierne, og som bidrog til at give et enhedspræg

i de enorme riger, var monarkernes grundlæggelse af byer, som blev navngivet efter regenten eller et medlem af kongehuset: Seleukeia, Antiochia, Demetrias, Laodikeia, Ptolemais og Arsinoe er blot nogle af de nye bynavne. Modellen som efterlignes her, er atter Alexander, som ifølge traditionen skulle have grundlagt henved halvfjerds Alexandriaer (en overdrivelse), hvoriblandt Alexandria i Ægypten var den største og Alexandria ved floden Oxus i Afganistan den fjerneste.

* * *

De første hellenistiske monarkers regeringspraksis prægedes hovedsageligt af to forhold. For det første deres manglende erfaring og det faktum, at ingen af de eksisterende traditioner kunne bruges i *ren* form: Enten fordi de—set med græsk-makedonske øjne—var for autokratiske (Nærorienten og Ægypten); eller fordi de repræsenterede en svag form for monarki (Sparta og nogle få andre bystater); eller også fordi de stammede fra randområder, hvor flere magtfulde aristokratiske slægter konstant udgjorde en trussel mod den siddende regent (Makedonien og Thrakien). Derfor måtte de nyudklækkede monarker simpelthen bygge en styreform næsten fra bunden og samtidig trække på flere traditioner.

Det andet forhold var, at den enkelte monark bestandigt måtte forholde sig til og interagere med et utal af græske (eller græsk-gjorte: helleniserede) bystater, som, hvad enten de befandt sig indenfor eller udenfor storrigerne, alle ufravigeligt havde hengivet sig til begreberne *autonomi*, *frihed* og *demokrati*. Endda i endnu højere grad nu end tidligere, da de mente (eller håbede på), at netop disse idealer ville kunne danne et beskyttende skjold mod eventuelle overgreb fra de mægtige monarkier, der omgav dem. Den nye verdensorden krævede altså en symbiose mellem to modsatrettede styreformere. Lokalpolitikere i bystaterne var imidlertid alle uden undtagelse enige om, at monarki og demokrati var den dårligst tænkelige cocktail; og de havde Aristoteles', Platons og andre intellektuelles ord for dette. »Grækerne«, udtalte Isokrates, »er ikke vant til at tolerere monarkier, hvori mod andre folkeslag ikke kan leve uden dem« (*Filip* 107). Før ham havde historikeren Herodot fremstillet monarki og demokrati (og oligarki) som hinandens modsætninger (*Historie* 3.80-82).

Imidlertid er det præcis påstanden om *denne* modsætning mellem monarki og demokrati, som det fremspirende hellenistiske monarki med tiden kom til at modbevise. For næsten alt hvad der kom til at

kendetegne det ved Kleopatra d. VII's død, i daglig praksis såvel som ideologisk, var blevet skabt under monarkiets—til tider intense—samspil med den demokratiske bystat (*polis*) og dens værdier; det ældre synspunkt om bystatens og demokratiets nedgang i tiden efter Alexander er for længst blevet modbevist. Følgelig, hvis monarkiet historisk set har vist sig at være den mest sejlivede styreform, og hvis det stadigvæk den dag i dag evner at forene og skabe samfundsmæssig sammenhængskraft, så skyldes dette hovedsageligt den dialog, som det har ført—og stadig fører—med demokratiets grundbetingelser og værdier. I antikken havde denne proces det dobbelte formål at forme den siddende monark som person; og at give institutionen dens indhold, navnlig det indhold, som bedst muligt sikrede de lokale magtbasers samarbejde og befolkningernes accept. Dermed ikke sagt, at regenterne var bystaternes marionetdukker; langt fra. Antiochos d. III tvangsforflyttede 2000 jødiske familier fra deres hjemland til fjerne egne;¹³ Ptolemaios d. V Epiphanes slog brutalt ned på oprør i Ægypten;¹⁴ Makedonerkongen Demetrios d. I belejrede østaten Rhodos i et helt år;¹⁵ og samtlige regenter pålagde deres befolkninger at betale tribut og andre ydelser. Sådanne eklatante udslag af magtdemonstration var imidlertid kun den ene side af et kompliceret gensidigt afhængighedsforhold mellem monarken og bystaten.

Da dette er min hovedpåstand, er det nærliggende at se lidt nærmere på sagen.

* * *

En dag i året 291 f.v.t. havde Athens befolkning festklædt forsamlet sig ved byporten for at modtage Demetrios d. I. Ved kongens ankomst sang de forsamlede borgere følgende hymne, som var blevet skrevet til lejligheden.

Hvor den mægtigste og elskeligste af alle guder
er kommet til vores by!
For omstændighederne har bragt Demeter og
Demetrios sammen;
Hun kommer for at fejre de højtidelige Kore-
mysterier,
medens Han er her som det sømmer sig en gud,
glad og leende.
Hans fremtoning er majestætisk, Hans Venner
står i en cirkel omkring Ham,
Og Han står i deres midte, som om de var
stjerner og Han solen.

Vær hilset, oh Du søn af den almægtige gud
Poseidon og Afrodite.
For de andre guder er enten langt borte, eller
også har de ingen ører,
Eller også eksisterer de ikke, eller de tager ingen
notits af os.
Men Dig kan vi se her tilstede. Du er ikke lavet
af træ eller sten, Du er virkelig!
Derfor beder vi Dig. Bring os for det første fred,
Oh Du kæreste!
For Du har magten.¹⁶

Den resterende del af hymnen afslører, hvad athenerne forventer at kongen skal gøre til gengæld for deres loyalitet, ophøjelse af ham til en guddommelig skikkelse og stadfæstelse af hans status som bringer af fred: Han skal helt konkret bruge sit militærapparat til at banke deres plageånd, nabofolket aitolierne, på plads. Hymnen opsummerer ganske troværdigt, hvad talrige dokumenter fra tre hundrede år detaljeret bevidner.

Allerførst bevidner dokumenterne anvendelsen af *do-ut-des* (jeg giver, for at du skal give) mekanismerne til at balancere forholdet mellem på den ene side kongemagt, og på den anden side bystaternes folkemagt, som primært udøvedes via deres borgerforsamlings beføjelser til at træffe politiske beslutninger. Folkemagten drog næring af folke-kollektivets traditionelle eneret til at udstede legitimitets-bærende og validerende anerkendelse af de egenskaber, som enhver monark *måtte* være i besiddelse af. En god portion næring kom også fra monarkernes uophørlige indbyrdes rivalisering: Knap to år efter Demetrios d. I's besøg i Athen havde athenerne udskiftet ham med hans rival (til den makedonske krone) Kassander, som de nu lovpriste. I Ægypten var det ikke bystater, som dannede de lokale magtbaser, men templerne og det ægyptiske præsteskab, der typisk holdt forsamlinger i Memphis. Ved en sådan i året 196 f.v.t. vedtog det forsamlede præsteskab f.eks. et dekret der tildelte æresbevisninger til Ptolemaios d. V Epiphanes, som tak for de privilegier (heriblandt skattelettelser) kongen nyligt havde givet til templerne og det ægyptiske folk. Dekretet, som er indgraveret på den såkaldte Rosettesten, er på tre skriftsprog: græsk, hieroglyffer og demotisk (ægypternes folkesprog).¹⁷ Men ser man på dets opbygning og fraseologi, så kunne dekretet lige så godt have været udstedt af en demokratisk-styret, græsk bystat. Ptolemaios d. V og hans forældre omtales deri som »Fader-Elskende Guder«, »Frelser-Guder«, og »Åbenbarede og Velgørende Guder«. Jo mere grandiose attributterne var, desto større blev

monarkens forpligtelse til, via sine gerninger, at demonstrere, at han/hun faktisk levede op til dem.

Dernæst viser dokumenterne, at guddommeliggørelsen af monarken gennem grundlæggelse af en herskerkult var et standardtræk ved samtlige monarkier.¹⁸ I nogle tilfælde stiftedes kulten på monarkens eller hoffets initiativ. I langt de fleste tilfælde blev initiativet imidlertid taget af en bystat, som sørgede for at en kult-statue af monarken, eller blot et alter, blev opstillet i et tempel. Ved en årligt tilbagevendende fest afholdt i den pågældende bystat blev monarken så fejret med ofringer, fællesspisninger, processioner og andre festligheder. Gennem alle disse fejring, som fandt sted året rundt og i forskellige bystater, blev monarken allestedsnærværende—åndeligt, ikke fysisk. Ved siden af den officielle herskerkult, påbød bystaterne ofte deres indbyggere at tilbede afdøde eller levende monarker også i privat regi: For eksempel forlangte den lilleasiatiske bystat Teos, at alle indbyggere uden borgerstatus skulle fejre festivalen viet til Antiochos d. III og hustruen Laodike, ofre til dem begge i deres private hjem, og lægge offergaver ved kongens statue.¹⁹ I bystaten Iasos skulle alle nygiftede par ofre til dronning Laodike.²⁰

Romerne fulgte trop. Den øverstkommanderende over Grækenland Titus Quinctius Flamininus (ca. 228 – 174 f.v.t.) var den første til at blive guddommeliggjort (af bystaten Chalkis), og kejser Augustus-kulten var modelleret præcis efter hellenistiske traditioner; for de græsk talende var han *Theos Kaisar Sebastos*, for de latinsk talende *Divus Caesar Augustus*. Hymnen til Demetrios d. I gengivet ovenfor har ansporet nogle forskere til i herskerkulten at se et afgørende skift i samtidens religiøse anskuelse, hvor de traditionelle guder har vejet pladsen for de guddommeliggjorte konger. Det var næppe tilfældet. Ej heller kan man sige, at assimilationen med guderne var ensbetydende med status som gud: Samtiden kunne sagtens sondre mellem guderne og dødelige individer, der blev *æret som guder*.²¹ Hymnen til Demetrios viser blot, at athenerne i den aktuelle situation anså kongen for bedre end guderne at være i stand til at handle resolut og effektivt.

Resultaterne af denne »jeg giver, for at du skal give«-interaktion er velkendte. Udover enorme korn-gaver fra monarkerne til de evigt korn-manglende bystater, indbefattede de royale donationer teatre, templer, idrætsanlæg, fæstningsanlæg og flere andre af de bekvemmeligheder, der fik byerne (Antiochien, Seleukien, Pergamon, Athen o.a.) til at fremstå som de moderne og attraktive urbane centre, de var.²² Kong

Attalos' gave i form af en pragtfuld, to-etagers søjlegang (*stoa*) til Athen kan stadigvæk besøges i dag (den huser Agoramuseet); helt i tråd med denne tradition skænkede kejser Hadrian (117-138 e.v.t.) senere Athen et imponant bibliotek, hvis arkitektoniske rester også kan ses i dag.

I denne henseende var Ptolemæernes hovedstad Alexandria dog i særklasse. Iblandt en perlerække af offentlige bygninger dér befandt sig selve byens stolthed, nemlig de faciliteter som tjente videnskaben: Forskningsinstitutionen kaldet *Mouseion* (Musernes Hus), hvortil var knyttet et observatorium, en zoo, et anatomisk institut og to velforsynede biblioteker, hvoraf det ene (og største af de to) modtog en uvurderlig donation i Ptolemaios d. II's regeringstid. 72 jødiske lærde donerede nemlig *Septuaginten*, den første græske oversættelse af det gamle testamente.²³ Gaver som disse bygningsværker demonstrerede monarkens enorme velstand, hvorimod andre gaver synliggjorde hans/hendes krigerevner og militære magt. Naturligvis anvendtes disse krigerevner altid *kun* til bystaternes beskyttelse og rigets forsvar, altså udelukkende til fredsbringende opgaver, gennem hvilke monarken i sin egenskab af Frelser, Fredsbringer og Befrier sikrede bystaternes autonomi, frihed og demokrati. Aggressoren, ja, det var altid ens modstander. Skarp-sindige iagttagere, som f.eks. historikeren Polyb, advarede dog om, at man her havde en ulv i fåreklæder. »I begyndelsen af deres regeringstid«, skriver Polyb »taler monarkerne om frihed som en gave til alle, og de kalder deres trofaste støtter for deres venner, men lige så snart de har sat deres autoritet på fast grund, behandler de dem alle som slaver« (*Historier* 15.24.4). Historikerens advarsler gør imidlertid sjældent stort indtryk.

Gerninger som de ovennævnte danner i vores kilder begrundelsen for de tilnavne, der typisk prydede monarkernes navne. *Theos* (Gud), *Evergetes* (Benefaktor), *Soter* (Frelser) og *Nikanor* (Sejrrig) var nok de ypperste. Disse og de øvrige tilnavne (et udvalg er anført nedenfor) var med til at skabe en ret tæt sammenhæng mellem monarkisk ideologi og monarkernes praktiske regeringsførelse, idet de udtrykte et ideal som monarkerne konsekvent tilstræbte at efterleve.

Ydermere stemmer det, vi læser i talrige indskrifter, overens med en ret omfattende litteratur om *Konge/Dronningværdigheden*, et emne der var særligt populært hos de stoiske filosoffer.²⁴ Skønt nogle af disse bøger havde til formål at smigre monarken, var de allesammen med til at definere og cementere institutionens indhold gennem skabelse af en kanon over de dy-

der, som embedets indehaver forventedes at besidde. Retfærdighed var klart den ypperste kardinaldyd: Da Ptolemaios d. II under en middag spurgte de jødiske lærde, der havde bragt ham *Septuaginten*, om, hvordan man burde forholde sig overfor rigets forskellige folkeslag, svarede en af de adspurgte: »Ved at indtage en passende holdning til hver af dem, idet man gør retfærdighed til rettesnor«. ²⁵ Men i øvrigt forpligtede førnævnte kanon monarken til at være »gavmild« eller »storsindet«, »menneske-elskende«, »omsorgsfuld«, »mild« eller »skånsom«; at fremme harmoni, at være »Vis«, at besidde fornuft, at udøve selvbeherskelse og endeligt at være en elsker af sandhed og tilgængelig for sit folk. Antigonos d. II Gonatas, som plejede at have stoiske filosoffer ved sit hof, skulle have sagt til sin søn Demetrios d. II, at deres regentskab var »en slags glørværdig trældom«. ²⁶ Men andre ord var monarken—ifølge alt dette—sat på jorden for at tjene folket. Den gode monark var den tjenende monark.

Som elementer i en doktrin om monarkiet havde disse tanker deres oprindelse i tiden før Alexanders død. Både Aristoteles og hans elev Theophrast var forfattere til afhandlinger med titlen *peri basileias* (*Om Monarkiet*). Filosoffer og andre intellektuelle—som i øvrigt alle var ihærdige kritikere af demokratiet—deltog i en livlig debat om, hvad der kendetegnede den gode leder, dvs. den gode monark. Begrebet »retfærdighed« og forholdet mellem monarken og loven udgjorde diskussionens omdrejningspunkt. Xenophon anså det som en guddommelig bedrift at regere over en lydør befolkning (*Oikonomikos*, 'Husholdningsforvaltning' 21.12), og i værket *Kyropædien* behandler han udførligt de dyder, som den gode monark bør opdrages til at besidde: Disse er samstemmende med den hellenistiske »monarki-kanon«. Ifølge Isokrates er retfærdighed, moderation og selvbeherskelse netop de dyder, som bekræfter monarkiets overlegenhed over for både demokrati og fåmandsvælde (oligarki), for monarkiet udmærker sig ved sin permanens og stabilitet; disse påstande anføres i skriftet *Brevet til Nikokles*, som—at dømme efter hvor flittigt det er blevet citeret i eftertiden—var vældig populært i hellenistisk tid, i byzantisk tid og i tidlig Renæssance. For Platon var den bedste forfatning den, der gav al magt til filosofkongen (*Staten* 488b). I værket *Statsmanden* (294A) anfører han, at et visdomstyret monarki var retsstaten overlegen, og i værket *Lovene* (4.711E-712A) råder Platon sin samtid til, at hvis man møder en person i besiddelse af »en guddommelig passion for selvbeherskelse og retfærdighed«, så bør man omgående overdrage regeringsmagten til den pågældende; det er kun pga.

mangel på en sådan person, at man er nødsaget til at ophøje loven til at være hersker. Aristoteles stemte i: En person, som i dyd og regeringsevner overgår alle andre, må retteligt anses for at være »en gud iblandt mennesker« og lovens inkarnation (*Statslære* 3.13.13, 1284a9-10). I *Kyropædien* (8.1.22) beskriver Xenophon monarken som »den seende lov«, medens en senere forfatter taler om »den levende lov«, som er iboende i monarken. ²⁷ Man bemærker, at hvad angår de grundlæggende dyder og principper—især retfærdighed—er monarkiets fortalere/demokratiets kritikere ikke uenige med tilhængere af demokratiet; tværtimod. Uenighedens kernepunkt er ganske enkelt, om disse dyder og principper bedst og vedvarende kan efterlevs af *et* individ eller af *en flerhed* af individer. Det kan derfor være indsigtsgivende her at minde om historikeren Thukydid's karakteristik af Athen under statsmanden Perikles: »af navn et demokrati, men i realiteten et styre ved den fremmeste mand«. ²⁸ Tilsyneladende havde man her formået at forene to styreformer, som ellers ansås for at være uforenelige.

Skulle regenterne undertiden glemme, hvorledes de burde opføre sig overfor deres befolkninger, sørgede filosofferne for, at de blev mindet om det. *In-house* filosoffer blev standard ved næsten ethvert hof. Tre gange tog Platon ophold ved Dionysios af Syrakus' hof, hvor han prøvede at omsætte sine teorier til praksis. Den yderst krigeriske kong Pyrrhus af Epirus havde filosofen Kineas fra Thessalien hos sig. En samtale mellem disse to er interessant. ²⁹

Da Kineas hørte om kongens planer om at invadere Italien, spurgte han ham:

Skulle vi nu besejre romerne, Deres Majestæt, hvad skal vi så bruge vores sejr til?

Pyrrhus: Dit spørgsmål, kære Kineas, behøver egentligt ikke et svar: Når vi har besejret romerne, vil ingen andre, hverken barbarer eller grækere, gøre modstand imod os, men vi skal straks sikre os kontrol over hele Italien.

Kineas: Og når vi har bemægtiget os Italien, Deres Majestæt, hvad skal vi så?

Pyrrhus: Sicilien, som ligger i nærheden, venter med åbne arme på os; det er en velhavende og folkerig ø, og meget let at erobre.

Kineas: Det, De her siger, er højst sandsynligt sandt. Men vil erobringen af Sicilien også betyde enden på vores ekspedition?

Fig. 1. Allegori over Den Slette Regering. Foto: The Picture Art Collection / Alamy Stock Photo.

Fig. 2. Allegori over den Gode Regering. Foto: © José Luiz Bernardes Ribeiro, CC BY-SA 4.0.

Pyrrhus: Måtte guderne begunstige os med succes vil vi bruge dette blot som indledning til endnu større bedrifter. For hvem vil holde os væk fra Libyen og Kartago, når også disse er kommet inden for vores rækkevidde? Og når vi har erobret disse steder, vil ingen af vores fjender, som nu ser på os med afsky, gøre modstand; ingen kan anfægte dette.

Kineas: Absolut ingen, det er ganske vist, for det er indlysende, at vi med vores ny-vundne magt vil være i stand til at genvinde Makedonien og regere over Grækenland. Men når vi har sikret vores herredømme overalt, *hvad skal vi så foretage os?*

Idet **Pyrrhus** brast i latter, sagde han: Så skal vi have masser af fritid, og hver dag skal vi bare drikke os i hegnet, min kære ven, alt i medens vi underholder hinanden med samtaler.

Kineas: Nuvel, Deres Majestæt: Hvad er det, der er til hinder for, at vi drikker os i hegnet nu, og for at nyde vores samvær og fritid, hvis det er det, vi ønsker? Muligheden er allerede til stede, og det koster ingen anstrengelser. Så, hvorfor skal vi forsøge at opnå det samme mål gennem blodsudgydelse samt stort besvær og fare, efter at have påført andre og os selv umådelig stor skade?

Pyrrhus' levned bevidner, at filosofens forsøg på at få monarken på dydens vej viste sig at være forgæves. Men i sidste ende blev storkrigeren Pyrrhus alligevel indhentet af Nemesis, idet han led en ret uglorøs død: Under sin invasion af byen Argos fik han en tagsten i hovedet, som blev kastet af en kvinde fra et hustag (Plutark, *Pyrrhus* 34).

* * *

Afslutningsvis vil jeg forsøge at anskue de her nævnte forsøg på at definere indholdet af monarkiet som institution inden for en langt større historisk-filosofisk tradition. En sådan anskuelsesmåde bliver muliggjort af begrebet *Achsenzeit* (den *Aksiale Tidsalder*), som i 1949 blev introduceret af Karl Jaspers, mhp. at forklare verdensudviklingen i tiden fra 800 til 200 f.v.t.³⁰ Kort fortalt, indbefatter den *Aksiale Tidsalder* forskellige civilisationer: Konfucius og Lao-Tses Kina; Buddhas Indien; Zarathustras Iran; profeternes Palæstina; og filosofernes, historikernes og tragediedigternes Hellas. *Alle* disse civilisationer er i besiddelse af en skrift-

kultur; en kompleks politisk organisation; veludviklet byplanlægning; avanceret teknologi; og færdigheder i internationalt diplomati. Og *alle* disse civilisationer gennemgår en parallel udvikling, hvis drivkraft er en udtalt spænding mellem politisk/militær magt og åndslivet; en spænding som kommer til udtryk i en vedvarende kritik rettet imod herskeren, og i en stærk opfordring til herskeren, om at være mild i sin udøvelse af magt; at lade sig guide af visdom; at være lydhør over for befolkningen; og ikke mindst om at udøve retfærdighed.

At vi her står overfor en diskurs som fortsætter i eftertiden og på europæisk grund bevidnes bl.a. af vægmalerierne i Sala dei Nove (i Palazzo Pubblico i Siena), som i 1338-1339 udfærdigedes af Ambrogio Lorenzetti. Den »Slette Regerings Allegori« (fig. 1) modsvares af den »Gode Regerings Allegori« (fig. 2).

Foreningen mellem monarken og befolkningen symboliseres ved, at de alle holder på det samme reb. Og allervigtigst:

Bagved den gode hersker, som var de hans inspirations muser, ses seks kronebærende kvindeskikkelser: Navnene på de tre til venstre er *Pax* (Fred), *Fortitudo* (Mod) og *Prudentia* (Fornuft); på de tre til højre *Magnanimitas* (Storsind/Gavmildhed), *Temperantia* (Selvbeherskelse) og *Iustitia* (Retfærdighed). På venstre side afbildes igen *Iustitia*, nu i færd med at balancere skålene på en vægt som holdes af *Visdom*.

Henvend 200 år senere leverede Machiavelli i *Fyrsten* (1513/1532) sit eget bidrag til *Achsenzeit*-diskursen. De forfattere, han citerer som kilder til sine eksempler fra antikken, er stort set identiske med nærværende kapitels kilder. Men Machiavellis hovedærinde er stik det modsatte af, hvad de antikke filosoffer og andre intellektuelle synes at have sigtet imod: Han går imod strømmen og advarer fyrsten mod at lade sig binde fast til en bestemt kanon af dyder, da dette uundgåeligt vil gøre fyrsten forudseelig og derved svag.

Herved er jeg allerede trådt ind i andet spændende men uhyre stort emneområde.

Litteratur

- Austin, Michael: *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest: A Selection of Ancient Sources in Translation*, 2. udg., Cambridge: Cambridge UP 2006.
Billows, Richard: *Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State*, Berkeley: University of California Press 1990.

Blümel, Wolfgang: *Die Inschriften von Iasos*, 2 bd., Bonn: Rudolf Habelt 1985 (IGSK, bd. 28).

Bohm, Claudia: *Imitatio Alexandri im Hellenismus: Untersuchungen zur politischen Nachwirkung Alexanders den Großen in hoch- und späthellenistischen Monarchien*, München: Tuduv 1989 (*Quellen und Forschungen zur Antiken Welt*, bd. 3).

Briant, Pierre: *The First European. A History of Alexander in the Age of Empire*, trans. by N. Elliott, Cambridge, MA: Harvard UP 2017.

Bringmann, Klaus & von Steuben, Hans: *Schenkungen hellenistischer Herrscher an griechische Städte und Heiligtümer*, Bd. 1: *Zeugnisse und Kommentare*, Berlin: Akademie Verlag 1995.

Carney, Elizabeth Donnelly: »Women and Basileia: Legitimacy and Female Political Action in Macedonia«, *The Classical Journal*, bd. 90, 1995, s. 367-391.

Carney, Elizabeth Donnelly (udg.): *The Routledge Companion to Women and Monarchy in the Ancient Mediterranean World*, London: Routledge 2020.

Chaniotis, Angelos: »The Divinity of Hellenistic Rulers«, i A. Erskine (udg.): *A Companion to the Hellenistic World*. Malden, MA/Oxford: Blackwell 2003, s. 431-445.

Chaniotis, Angelos: *War in the Hellenistic World*, Malden, MA/Oxford: Blackwell 2005.

Chaniotis, Angelos: »The Ithyphallic Hymn for Demetrios Poliorketes and Hellenistic Religious Mentality«, i P.P. Iossif, A. S. Chankowski & C. C. Lorber (udg.): *More than Men, Less than Gods*. Proceedings of the International Colloquium Organized by the Belgian School at Athens (November, 1-2, 2007), Leuven/Paris/Walpole, MA: Peeters 2011 (*Studia Hellenistica*, bd. 51), s. 157-195.

Dittenberger, Wilhelm: *Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae*, 2 bd., Leipzig: S. Hirzel, 1903-1905.

Fraser, Peter Marshall: *Ptolemaic Alexandria*, 3 bd., Oxford: Clarendon Press 1972.

Habicht, Christian: *Gottmenchentum und griechische Städte*, 2. udg., München: Beck 1970.

Hopkins, K: »Brother-Sister Marriage in Roman Egypt«, *Comparative Studies in Society and History*, bd. 22, 1980, s. 303-354.

Jaspers, Karl: *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, München/Zürich: R. Piper & Co Verlag 1949.

Kühnen, Angela: *Die Imitatio Alexandri als politisches Instrument römischer Feldherren und Keiser in der Zeit von der ausgehenden Republik bis zum Ende des dritten Jahrhunderts n.Ch.* Duisburg-Essen, Dr.phil Dissertation: Univerasität Duisburg-Essen 2005.

Ma, John: *Antiochos III and the Cities of Western Asia Minor*, Oxford: Oxford UP 2000.

Macurdy, Grace Harriet: *Hellenistic Queens: A Study of Woman-Power in Macedonia, Seleucid Syria, and Ptolemaic Egypt*, Baltimore: The Johns Hopkins UP 1932.

Stewart, Andrew: *Faces of Power: Alexander's Image and Hellenistic Politics*. Berkely: University of California Press 1993.

Supplementum Epigraphicum Graecum, Leiden: Brill 1923 - Walbank, Frank William: *The Hellenistic World*, rev. udg; original 1981, Cambridge, MA: Harvard UP 1992.

Noter

1. En god introduktion findes i Walbank 1992.
2. Fænomenet *imitatio Alexandri* i kunst og regeringsudøvelse: Bohm 1989; Stewart 1993; hos de romerske kejsere: Kühnen 2005; i Oplysningstiden: Briant 2017.
3. Sveton, *Divus Augustus* 18.
4. Særligt *Alexanderromanen* (på dansk ved Erling Harsberg 1987). Hovedkilden er Arrians *Alexanders Anabasis* (Alexanders Bedrifter).
5. Gode introduktioner til det hellenistiske monarki: Billows 1990; Ma 2000.
6. Suda, under ordet *basileia* (= Austin nr. 45).
7. Chaniotis 2005, s. 57-68.
8. Polybios, *Historier* 31.29.3-5.
9. Plutarch, *Regum et imperatorum apophthegmata* (ed. F. Cole Babbitt) 183. Muligvis drejer det sig om slaget ved øen Kos ca. 261 f.v.t.
10. Chaniotis 2005. Om de hellenistiske dronninger se: Macurdy 1932; Carney 1995 og 2020.
11. Chaniotis 2005, s. 110-111.
12. Hopkins 1980.
13. Flavius Josefus, *Jødisk Forhistorie* 12.147.
14. Polybios, *Historier* 22.17.
15. Diodor (Diodorus Siculus), *Bibliotheca historica* 20.81-100.
16. Den »Ithyfalliske hymne«, som her gengives i egen oversættelse, kendes fra bog 22 i Duris af Samos' *Historiai*, som citeres hos Athenaeus, *Deipnosophistai* 6.253b-f. Diskussion: Chaniotis 2011.
17. Dittenberger 1903-1905, nr. 90 (engelsk oversættelse: Austin 2006, nr. 283). Takket være Rosettestenen kunne man i 1822 dechiffrere hieroglyfferne.
18. Se Habicht 1970; Chaniotis 2003.
19. *Supplementum Epigraphicum Graecum* bd. 41, nr. 1003 II, linjer 25-6, 53-5.
20. Blümel 1985, nr. 4, linjer 85-58.
21. Chaniotis 2003, s. 433.
22. De mangeartede royale gaver til bystaterne behandles i Bringmann & von Steuben 1995.
23. Aristeas' *Brev til Filokrates* (ed. M. Hadas, New York, 1951) 5.38-38 (engelsk oversættelse: Austin 2006, nr. 261(b)). Se Fraser 1972, bd. 1, s. 696-703, og bd. 2, s. 972 n. 122.
24. De fleste af disse bøger er enten fragmentarisk bevaret eller kendes indirekte.
25. Aristeas' *Brev til Filokrates* 267.
26. Aelian, *Varia Historia* 2.20.
27. Diotogenes hos Stobaeus, *Eclogae* 4.7.61.
28. Thukydid, *Den Peloponnesiske Krig* 2.65.9.
29. Samtalen gengives af Plutark, *Pyrrhus* 14 (engelsk oversættelse: Austin 2006, nr. 59(b)). Her gengives samtalen i en forkortet og lettere omskrevet form.
30. Jaspers 1949.